

NEVJESTINSKE KAPE *POČELICE* IZ FUNDUSA ETNOGRAFSKOG MUZEJA SPLIT

Ivana Vuković

Etnografski muzej Split
Iza Vestibula 4
21000 Split
ivana@etnografski-muzej-split.hr

U fundusu Etnografskog muzeja Split čuva se mnoštvo ženskih pokrivala za glavu s različitih lokaliteta današnjih teritorijalnih granica Republike Hrvatske, ali i izvan njih. U ovom radu bavimo se *počelicama*, tradicijskim pokrivalima za glavu iz okolice Livna i Kupresa, koje se čuvaju u *Zbirci tekstila iz Bosne i Hercegovine*. Kao izuzetni primjerci ženskog rukotvorstva, ove su kape mahom dospjele u Muzej tijekom prve četiri dekade njegova djelovanja, u vremenu od 1912. do 1947. godine, pa će se u kontekstu tadašnjih sakupljačkih politika Muzeja pokušati i interpretirati.

Ključne riječi: Etnografski muzej Split, Livno, Kupres, sakupljačke djelatnosti, *počelice*, tradicijska pokrivala za glavu, *Zbirka tekstila iz Bosne i Hercegovine*

1. Ženska pokrivala za glavu – počelice – iz Zbirke tekstila Bosne i Hercegovine

Tradicijska pokrivala za glavu, jednako kao i odjeća u cjelini, odraz su geografskih, klimatskih i gospodarskih okolnosti u kojima se dotiču stilska strujanja i isprepliću utjecaji različitih kultura. Žene u tradicijskim seoskim sredinama Hrvatske, kao i u ostatku Europe, osobito su bile podvrgnute društvenoj kontroli pa njihova odjeća, a poglavito oglavlja, ukazuju kojoj društvenoj kategoriji pripadaju: djevojčicama, djevojkama, isprošenim djevojkama, mladenkama, udanim ženama, udovicama, rastavljenim ženama ili neudanim majkama (Zorić 2019, 69–70).

Počelice, poculice, poculjice pokrivala su za glavu koja pripadaju ženskom odjevnom tradicijskom inventaru, odnosno sačinjavaju dio nekadašnjeg oglavlja koje su javlja u središnjem i sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, u jadranskom (otok Mljet) te dinarskom arealu – u imotskom području, kao i u susjednoj Bosni i Hercegovini.¹ *Počelice* koje su tema ovog rada ženska su pokrivala za glavu koje su kao dio tradicionalnog oglavlja nosile udane žene hrvatskog etniciteta na području Livna i Kupresa, u

zapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Ispod *počelice* nosio se podložak koji je podupirao kapu i uzdizao ju kao dijademu visoko nad čelom, dok se preko nje polagala marama.² Podložak se učvršćivao na samu kosu, a bio je ispleten od ljeskova pruća i konopljine uzice u obliku obruča, na kojega je položen pravokutnik od sirove govede kože (Gušić 1955, 180).

Slika 1

Uz vez svilenom i srmenom niti te trak od čoje s poza-manterijskom vrpcom, ova je kapa iz *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* ukrašena i svilenim *kitama*. Izrađena na livanjskom području početkom 19. st. V/5328

¹ Tipološke sličnosti ovih kapa sa *škufijama* – kapama s otoka Mljeta, zatim kapama iz okolice Nove Gradiške te *udovičkoj kapi* iz Dobrote u Crnoj Gori potakle su Marijanu Gušić da im izjavi zajedničko ishodište (1955, 96, 180).

² Pri stručnoj obradi primjeraka kapica koje se čuvaju u etnografskoj zbirci Franjevačkog muzeja i galerije Gorica Livno, viša kustosica Jela Vrdoljak (2008) uz naziv *počelica* za ovaj tip kape bilježi i naziv *privezač(a)*.

U fundusu Muzeja čuva se 95 *počelica* livanjsko-kupreškog područja raspoređenih u dvije zbirke: *Zbirku tekstila iz Bosne i Hercegovine* te *Zbirku uzoraka vezova*. Ovaj rad nastao je stručnom obradom predmeta jedne od tih zbirki, *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine*, u kojoj *počelice* čine kvantitativno i kvalitativno značajan dio. Pri stručnoj obradi korištena je muzejska dokumentacija – inventarne knjige I, II i III, zatim inventarne kartice predmeta, te zapisi nastali krajem 80-ih godina 20. stoljeća kada je Svetlana Bajić, tada viša kustosica u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu u koordinaciji s EMS-om izradila detaljnu stručnu analizu nekolicine kapa ove zbirke.

S obzirom na to da inventarne knjige iz kojih sam crpila osnovne podatke o ovim predmetima raspolažu malim brojem rubrika koje su nerijetko oskudno popunjene, uvidi i zapisi etnologinje Bajić poslužili su mi kao vrijedan izvor i oslonac u izučavanju odabrane građe. Također, omogućili su i da u određenom obimu usporedim nazivlje pojedinih tehnika izrade, motiva ili drugih detalja, ovisno o tome jesu li nastali iz njenog pera ili pak muzejskih djelatnika znatno ranije.³ Pri tome primarno mislim na Aidu Koludrović koja je obnašala dužnost ravnateljice splitskog etnografskog muzeja u razdoblju od 1946. do 1959. godine.

Razmišljajući kojim je povodom etnologinja Bajić bila pozvana determinirati izbor predmeta iz *Zbirke tekstila Bosne i Hercegovine*, čini se da odgovor leži u pripremnim radovima vezanima uz izložbu pod nazivom *Srma u vezovima Bosne i Hercegovine*, priredenu 1988. godine u Etnografskom muzeju Split. Autorica te izložbe bila je tada ravnateljica EMS-a Renata Vujnović, a u impresumu omanje popratne publikacije kao *stručni suradnik i konzultant* navodi se *Svetlana Bajić, viši kustos Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu*. Po prvi puta u povijesti Muzeja u katalogu neke izložbe reproducirane su fotografije u boji upravo u ovome izdanju (Meštrović 2020, 29).⁴

Povijest predmeta *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* u kontekstu njihove prezentacije izložbama jest neobogata – osim na spomenutoj izložbi, ovi predmeti nisu bili sustavno izlagani bilo u stalnom postavu, bilo da je riječ o tematskoj, povremenoj izložbi. Razlog tomu je kontinuirani manjak stručnog kadra, ali i regionalnost karaktera Etnografskog muzeja Split.⁵

---

3 Premda cilj ovog rada nije jezična analiza niti bilo koji segment jezika, tamo gdje bude moguće pružit ću uvid u raznolikost nazivlja.

4 Ipak, jedinu počelicu ovdje objavljenu čitatelj nije mogao doživjeti u punini koloritne likovnosti jer su samo korice spomenute publikacije otisnute u boji, dok je unutrašnjost izdanja, gdje je među predstavljenim predmetima i *počelica*, još uvijek crno-bijela.

5 Kustosi su, naime, povremenim i stalnim izložbama, stručnim i znanstvenim radovima u prvom redu predstavljali opsežnije muzejske zbirke, kao i one čiji predmeti primarno potječu s područja Dalmacije, odnosno današnje Republike Hrvatske.

Zbirka tekstila iz Bosne i Hercegovine Etnografskog muzeja Split nevelika je zbirka u kojoj se čuvaju vrijedni pojedinačni primjerci tekstilnog rukotvorstva vezani za tradicijsku kulturu odijevanja stanovnika BiH, uz manji broj tekstilnih predmeta karakterističnih za kulturu stanovanja. Građa ove Zbirke većim se dijelom odnosi na tzv. dinarsku etnografsku zonu susjedne države koja obuhvaća područje zapadne Bosne te Hercegovinu (Čulić 1963, 12). Ovi su predmeti po tipu srodni predmetima hrvatske dinarske etnografske zone. Također, u Zbirci se čuvaju i pojedini primjerci dijelova srednjobosanskih i posavskih nošnji. Osim odjevnih predmeta nošenih u ruralnim dijelovima, u Zbirci nalazimo i izuzetne odjevne predmete gradske nošnje, kao što su *anterije*, *salte* i jedna *feredža*. Veći dio predmeta *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* prikupljen je u prvim desetljećima djelovanja Muzeja osnovanog 1910. godine, kada su provedena terenska istraživanja i akvizicije predmeta iz raznih dijelova koji nadilaze današnje granice RH: iz Bosne i Hercegovine, Makedonije, Kosova, Albanije i dr.

Spomenutu Zbirku preuzela sam na vođenje 2011. godine. U tom trenutku veći broj predmeta sabranih u njoj nije bio stručno obrađen, odnosno, osim što su predmeti nosili određene inventarne oznake, prijašnji kustosi koji su kurirali Zbirku nisu dublje obradili predmete, niti su ih inventarizirali u računalnom programu za obradu muzejskih predmeta. To ne čudi kad ovu zbirku stavimo u kontekst drugih zbirki Etnografskog muzeja Split: u njemu se, naime, građa čuva raspoređena u 22 muzejske zbirke, od kojih neke broje i više tisuća predmeta. Osim prevage u smislu kvantitete, svojevrsan primat pri stručnoj obradi (pri čemu još jednom ističem regionalni značaj Etnografskog muzeja Split) imali su tekstilni predmeti koji potječu s područja Dalmacije, odnosno današnjeg nacionalnog teritorija Republike Hrvatske.

U ovome trenutku Zbirka broji ukupno 483 inventarne jedinice, od čega se velik udio od čak 16% odnosi na ženska pokrivala za glavu iz livanjskog i kupreškog područja – *počelice*. Ovih 77 kapa kasnogotičkih odlika bile su ubičajenim dijelom tradicijskih oglavlja udanih žena, koje se sastojalo od podloška na koji se stavlja kapa preko koje dolazi marama. Najstarije datirane *počelice* iz Zbirke su s početka 19. stoljeća, dok su najnoviji primjerci izrađeni na samom početku 20. stoljeća. Kako doznajemo iz muzejske dokumentacije, „nosile su ih hrvatske udate žene u 19. i početkom 20. stoljeća“, dok su u razdoblju među svjetskim ratovima, dalje čitamo, *počelice* još uvijek nošene, ali sa znatno manje vezenog ukrasa, što predstavlja svojevrsno rastvaranje ovih

oglavlja pa u inventarnim karticama često nalazimo opasku da su „počelice izobičajene nakon Prvog svjetskog rata“. Tip nevjestinskog oglavlja livanjsko-kupreškog područja od Drugoga svjetskog rata do skorašnjeg potpunog napuštanja sastojao se od crvene kape, marame *burundžuka* i perjanice od paunovog perja (*perle*) (Vrdoljak 2008, 194).

Slika 2

Kapa *počelica* izradena u Livnu početkom 19. st., od lanenog platna. Ukrašena je trakom crvene čoje i gajtanom na čeonom dijelu te vezom svilenom niti crvene, plave, crne i zelene boje, koji oblikuje biljne i geometrijske ornamente. V/5304

No, kako je već spomenuto, ovo nisu jedine *počelice* koje se čuvaju u bogatom fundusu Etnografskog muzeja Split. Naime, u *Zbirci uzoraka vezova* koja obuhvaća predmete tradicijskog tekstilnog rukotvorstva, odnosno vezilačke radove na platnenoj podlozi, među raznovrsnim vezenim uzorcima raznih provenijencija nalazi se i osamnaest ženskih pokrivala za glavu iz okolice Livna. Kape se nalaze u dijelu Zbirke u kojemu su sabrani vezeni uzorci, koncem ili pozamanterijskom vrpcom aplicirani na uniformnu kartonsku podlogu dimenzija oko 50,5 x 33 cm. Prema riječima muzejske savjetnice Ide Jakšić koja vodi spomenutu zbirku, nije moguće sa sigurnošću odrediti u kojem je razdoblju djelovanja Muzeja aplikacija izvršena, međutim vrsta inventarne

oznake kao i rukopis u inventarnim knjigama sugeriraju nam da je to moralo biti između dva svjetska rata, odnosno prije Drugoga svjetskog rata.⁶

2. Anatomija počelica iz Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine

Pokrivala za glavu u hrvatskoj tradicijskoj kulturi odijevanja razmjerno su česta tema u etnološkoj literaturi.⁷ Kako smo već naveli, žene su statusno rangirane kroz odjeću znatno snažnije nego muškarci, pri čemu je oglavlje možda središnja točka te manifestacije, stoga ne iznenađuje što su upravo elaborirana pokrivala za glavu ženskih osoba budila interes nekadašnjih kolekcionara i muzealaca, kao i zaljubljenika u ručni rad. Sedamdeset sedam počelica koje se čuvaju u *Zbirci tekstila iz Bosne i Hercegovine* potvrđuju taj interes. Ovim kapama zajedničko je to što ni za jednu nisu zabilježeni podaci o okolnostima izrade, kao ni imena njihovih autorica. U skladu je to s *nijemošću* velike većine tekstilnih predmeta iz fundusa Muzeja, koji su iznimni reprezentanti narodne umjetnosti i ženskoga ručnog rada, a o čijim izrađivačicama i kontekstu izrade možemo tek nagađati. Pretpostavka je da su njihove autorice žene iz seljačkog sloja, koje su nam u trajno nasljeđe ostavile ove slikovite kape kasnogotičkih stilskih svojstava.

U odsustvu tih nematerijalnih odrednica koje bi obogatile kontekst muzejskog postojanja ovih predmeta, posegnut ćemo za njihovim fizičkim osobinama i započeti opis od temeljnog materijala od kojeg su izrađene. Gotovo sve počelice iz *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* sašivene su od „domaćeg platna“, odnosno platna koje nije proizvedeno u industrijskim okvirima, već u kućnoj radinosti na tkalačkom stanu.⁸ Prevladava laneno platno, dok pamučno platno nalazimo kao osnovni materijal izrade znatno manjeg broja ovih kapa. Tehnika kojom je platno otkano je platneni vez, odnosno vez u dva nita, sa sporadičnom pojavom krep tkanja koje se pojavljuje na neukrašenim dijelovima tek nekolicine kapica, a kojeg Svetlana

---

6 Muzejskoj savjetnici Idi Jakšić zahvaljujem na informacijama.

7 Ovdje izdvajam likovnim prikazima Grete Turković opremljeno izdanje *Starinsko žensko oglavlje u hrvatskoj narodnoj nošnji* iz 1975. godine, autorice Marijane Gušić. Također upućujem na recentno izdanje – katalog izložbe Etnografskog muzeja Zagreb *Kapa dolje! Priča o (ne)pokrivanju glave* iz 2019. godine koje fenomenu oglavlja pristupa iz različitih kutova, oslanjajući se na građu iz bogatog muzejskog fundusa.

8 Izuzetak je jedna počelica od muslina, nepodstavljena, ukrašena svilenim polikromnim vezom u kojem dominira jarko žuta boja. Moguće da je ova počelica novija re/interpretacija nekadašnjih počelica iz ruralnih područja.

Bajić naziva *uzvodnim tkanjem*. Većinom su kape podstavljene, također domaćim platnom.

Vanjski, vidljivi dio *počelica* bogato je ukrašen svilenim vezom – tehnikom provlačenja niti s pomoću igle na zadanoj podlozi. Ovaj su polikromni vez vezilje katkad kombinirale s vezom metalnom niti srebrne ili zlatne boje kojom su izvezene neke od najsvečanijih kapica koje se u Zbirci čuvaju. Najupečatljivija i dominantna boja sviloveza je crvena, u svjetlijim i zagasitijim inačicama koje skladno prati ostatak kolorita svake pojedine kape. Upravo je svileni vez na kapama livanjskog i kupreškog područja glasovit po finoći i polikromnom skladu u kojem dominira bakreno crvena boja (Gušić 1955, 180). Česta je i crna nijansa (koja se zbog starosti kapica danas doimlje smeđom), slijedi ju plava, dok zelene tonove nalazimo u manjem opsegu. Uz vez, kape se dodatno ukrašavaju i prišivanjem trake čoje⁹ na čeonom dijelu kape, zatim vunениh gajtana te sporadično i *kitom* ili *kičankom* od svilenih niti te pozamanterijskom trakom (*širitom*) koja je kod nekih kapa prišivena preko čoje. Na ovim kapama nalazimo još vezenih dijelova, međutim njih nisu izradile vezilje, već muzejski/-e djelatnici/-e. Naime, u skladu s nekada prihvatljivim muzeološkim praksama,

inventarne oznake signirane su izravno na predmete: na neukrašenim dijelovima kapa uz inventarnu oznaku izvezenu pretežno plavim koncem nalazimo i oznaku mjesta: Livno.

Slika 3

Počelica s bogatim vezom od svile i srme. Među vegetabilnim motivima dominira motiv nara. Izrađena u Livnu početkom 19. st. V/5356

⁹ Etnologinja Bajić čoju na ovim kapama naziva *navezom*, dok je termin za ovaj dio prisutan u ranijoj muzejskoj dokumentaciji, inventarnim knjigama, *skrlet*.

Prema tri nedovršene *počelice* koje se čuvaju u Zbirci, možemo rekonstruirati kroj i korake njihove izrade. Izrađivačice kreću od pravokutnog komada platna, odnosno gotove tekstilne podloge koju potom ukrašavaju vezom i prišivanjem.¹⁰ Ovaj vidljivi dio kape uglavnom je podstavljen platnom domaće izrade, a tek potom sašiven u svoj završni oblik – stražnji dio kape gusto je nabran i privezan pamučnom, lanenom ili svilenom niti. Kako bi se kapa na stražnjem dijelu glave vezala, izrađivačice su na prednji donji kraj prišivale vrpce – *pontljike* – od istovrsnog materijala od kojih je izrađena i osnova kape, koje nalazimo na većem broju *počelica* iz Zbirke.

Počelice su ukrašene poštujući načelo simetrije i geometrije rane renesanse: beziznimno svaka ima izvezenu os simetrije u vidu ponavljajućih geometrijskih ili figurativnih – vegetabilnih motiva poredanih u pravilnu liniju nad sredinom čela, a s lijeve i desne strane zrcalno se nižu vezeni motivi. Prevladavaju stilizirani biljni ornamenti, među kojima dominira motiv kojeg bismo mogli odrediti kao (divlju) ružu, presječeni šipak, odnosno granatnu jabuku. Marijana Gušić (1955, 96) o ovome motivu kraja bilježi sljedeće: „Stalni motiv veza na ovim *počelicama* je *razrezana jabuka*, što je zapravo granata, plod primorskog šipka. Motiv granatne jabuke u helenističkom je tekstu još podređen ostalim znatno jačim ukrasnim elementima. Posredovanjem kasnog bizantinskog veza i tkanja ovaj motiv ulazi u talijansku renesansu, gdje od 15. st. unaprijed zadobiva dominantnu dekorativnu službu. Kupreško–livanjska počelica motiv granate sačuvala je u ranom renesansnom vidu.“ Uočavamo da se motiv granatne jabuke rastače iz blago stiliziranog, približava se stiliziranom geometrijskom te pretapa u antropomorfnu motiv – čovječje lice kakvo uočavamo na jednoj *počelici* nošenoj u selima livanjskog područja na kraju 19. stoljeća. Motiv granatne jabuke koji je kao orijentalni motiv došao do naših krajeva preko Italije snažan je simbol plodnosti, karakterističan za jadransku regiju (Vujnović 1988, bez pag.), pa je posve prirodno da ju nalazimo u nevjestinskom oglavlju livanjskog i kupreškog kraja kao poticaj zdravlja i plodnosti. Kako doznajemo iz muzejske dokumentacije, *počelice* su nosile žene na dan vjenčanja i udate žene do prve godine braka kako bi istaknule svoj novi status koji ih odvaja od ostalih udanih žena.

---

¹⁰ Ne zalazeći u tehnike i vrste ukrašavanja vezom primijenjene na ovim kapama, navodimo samo njihovo nazivlje kako je zabilježeno u muzejskoj dokumentaciji: *goblen*, *pokrstica*, *gajtan*, *križnjača*, *pletunica*, *tegel/tegel*, *križiči*, *provlak*, *punjevina*, *prutac* i *vererija*. Riječ je o različitim tehnikama veza brojem, odnosno po pismu.

Slika 4

Počelica iz 19. st. ukrašena prišivenom opletenom trakom od filigranske žice i kamenim ulošcima te *lepeticama*. Čeoni nakit pripisuje se radu majstora kujundžija. V/5363, V/5363a

Među ostalim floralnim motivima na *počelicama* iz *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* nalazimo stilizirane tulipane (*lale*), zumbule, karanfile, cvjetove i cvjetiče, grančice s pupoljcima, cvjetićima i listićima. Ti su motivi nerijetko geometrizirani, sparni s čisto geometrijskim motivima kao što su pletenice, trokuti, križevi, rombovi. Kao sasvim rijetki, a time i iznimni, izdvajaju se figurativni zoomorfni ornamenti koje u vidu stiliziranih leptira nalazimo na svega nekoliko *počelica* iz Zbirke. Premda su ove kape tipski izrađene, odnosno njihove izrađivačice su jasno slijedile načela oblikovanja, kolorita i ornamentike, specifična za livanjsko područje, svaka od ovih kapa unikatna je u detaljima pa zajedno svjedoče o bogatstvu narodne tradicije i predstavljaju vrijedan segment unutar korpusa ove Zbirke.

U trenutku preuzimanja Zbirke na vođenje, tri *počelice* zatečene su na podlošku od čvrstog kartona. Ovo su ujedno i jedine kape kojima je pridružen nakit: čeona traka na dvije *počelice*, dok je treća, uz čeonu traku, obogaćena i

s pet igala koje služe za pričvrstiti maramu nošenu preko kape. Referirajući se na dokumentaciju s kraja 1980-ih godina, vidimo da su već tada dvije *počelice* bile na podlošku, dok je za treću nejasno kada joj je pridružen podložak. No, budući da je ova *počelica* tijekom 2010. i 2011. godine bila na konzervatorsko-restauratorskom postupku, doznajemo od čega se sastoji njezin podložak. Uz deblji karton, tu je elipsasti obruč (*obluk*) sastavljen od šest tankih i jedne šire glatke grančice pruća omotane trakom od tankog platna. Pruće je složeno jedno iznad drugoga i povezano tankim upredenim konopom, a potom je jačim koncem spojeno za karton. Pruće na prednjem dijelu glave nadvisuje karton, sve kako bi kapa stajala uzdignuto nad čelom. Iz dokumentacije o drugoj kapi s nakitom, nad kojom su 2021. godine provedeni konzervatorsko-restauratorski radovi, doznajemo da je i njezin podložak izrađen od pruća obloženog pamučnim platnom (*obluk*), u cjelinu povezan vunanim predivom. Ispod podloška nalazi se kartonski obruč obložen crnom satenskom pamučnom tkaninom na koju je pričvršćena trakica kojom se osiguravala kapa na glavi.¹¹

Slika 5 i Slika 6

Ivka Tadić u livanjskoj nošnji snimljena u postavu Etnografskog muzeja Split 1937. g.
Foto: Dragutin Karlo Stühler, F-2872, F-2870

¹¹ Na podacima o konzervatorsko-restauratorskim radovima nad ove dvije počelice zahvaljujem Volgi Lopusiinsky Zoković, višoj restauratorici tehničarki i Vani Ribarović, konzervatorici-restauratorici Etnografskog muzeja Split.

Zanimljivo je primijetiti kako ove tri kape nisu sašivene, odnosno presvučene su preko rame međutim nedostaje im stražnji dio (mjesto na kojemu su ostale *počelice* iz Zbirke gusto nabrane i spojene koncem). Dvijema kapama je na tome dijelu prišivena bordo, odnosno crvena tkanina, dok treća stoji vidljivo nedovršena. Sve tri kape bogato su izvezene svilenim koncem bordo, crne/smeđe, plave i zelene boje te srmom. Čeoni nakit Svetlana Bajjić imenuje *počelica*, dok je u muzejskoj dokumentaciji iz sredine 20. stoljeća zabilježen termin *stifan*, *čelenka* ili *trak* za čeoni nakit, a u prvom svesku Inventarne knjige koju je vodio osnivač Muzeja i prvi ravnatelj Kamilo Tončić ovaj predmet naziva se *čelenka*. Iz dokumentacije dalje doznajemo da je ta „opletena traka od filigranske žice“ s visećim „turskim novčićima“ i ulošcima od raznobojnog kamenja rad „majstora kujundžija koji su radili u gradovima“. Istim majstorima pripisane su i igle koje krasi jednu od *počelica*: jedna veća izrađena od pozlaćenog srebra, dok su ostale četiri od srebra bez pozlate. U formi su igle s *glavom* u obliku lopte, u tehnici granulacije i filigrana.

Slika 7

Ženska kapa od pamučnog platna, bogato vezena svilom i srmom. Livno, početak 19. st. XV/2718

Kratko ćemo se osvrnuti i na istovrsne kape s područja Bosne i Hercegovine iz *Zbirke uzoraka vezova*.¹² Budući da se one mahom, kako sam već istaknula, nalaze aplicirane na tvrde kartone, riječ je ustvari o nedovršenim kapicama, odnosno samo jednom njihovom dijelu – pravokutnom domaćem platnu ukrašenom raznobojnim svilenim i (rjeđe) srmenim vezom. Već na prvi pogled vidimo da su površine ovih kapa znatno manje pokrivenе vezom negoli je slučaj kod kapa iz *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine*. Vez je, očekivano, komponiran kao kod već opisanih kapa, međutim ovdje u nekim slučajevima u detaljima prisutnije uočavamo odstupanje od načela simetrije. Neke od ovih kapa imaju prišivenu traku crvene čoje, uglavnom oivičene gajtanom od tamne vune. Ovaj nam korpus *počelica* pruža dublji uvid u varijabilnost izgleda i oblikovanja pokrivala za glavu Hrvatica iz livanjskog područja. Naime, s obzirom na to da su *počelice* iz *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* raskošnije i uglavnom pedantnije izvedene, možemo zaključiti da su muzejski djelatnici pri akvizicijama prednost davali upravo izuzetnim primjercima ženskog tradicijskog rukotvorstva, koji su ujedno imali potencijal za reinterpretaciju u okviru djelovanja splitske obrtne škole, o čemu ćemo kasnije.

3. Sabiranje počelica za Etnografski muzej Split

Počelice, ženska pokrivala za glavu koja su kao dio tradicionalnog oglavlja nosile žene hrvatskog etniciteta na području Livna i Kupresa, vrlo rano su dospjele u Muzej, kao izuzetni primjerci ženskog tekstilnog rukotvorstva. Od ukupno 77 *počelica* koje nalazimo u *Zbirci tekstila iz Bosne i Hercegovine*, za njih 15 nemamo podataka o vremenu prikupljanja, dok su za jednu kapu iz Livna s početka 19. stoljeća u muzejskoj dokumentaciji zabilježeni kontradiktorni podaci pa ju možemo pridružiti skupini s nedefiniranim vremenom prikupljanja. Nadalje, uz izuzetak dvije kape pribavljene 1947. godine, sve su ostale (njih 59) postale dijelom muzejskog fundusa u razdoblju od 1914. do 1937. godine, dakle prije početka Drugoga svjetskog rata. Pri tome ih je najviše prikupljeno 1914. godine – 24 kape te 1930. godine – 16 kapa. Ostale kape su u Muzej dospjele 1917., 1919., 1920., 1921., 1931. te 1937. godine, u količinama od 2, 1, 1, 4, 6, te 5 komada. S druge strane, gotovo sve *počelice* iz

---

¹² Ovim pokrivalima za glavu u muzejskoj je dokumentaciji zabilježen lokalni naziv *čepelice*, što je naziv kojim se nazivaju i u susjednom, hrvatskom dijelu dinarskog areala – imotskom području.

Zbirke uzoraka vezova dospjele su u Muzej još i ranije. Od njih 18, 16 ih je postalo dijelom muzejskog fundusa 1913. godine, a po jedna 1912. i 1927. godine. Dalje u tekstu pokušat ćemo ocrtati konture vremena pribavljanja *počelica* i interes ondašnjih muzejskih djelatnika prema ovom tipu ženskih rukotvorskih vještina.

Austro-Ugarska Monarhija, pod čijom su vladavinom bile Bosna i Hercegovina i Hrvatska posljednjih desetljeća 19. stoljeća do njezina raspada 1918. godine, iskazivala je snažan interes za *narodnu umjetnost* ovih krajeva, i to onakvom kakvom je zamišlja i otkriva građanska kultura tog vremena. Naime, kao odgovor na snažnu industrijalizaciju druge polovice 19. stoljeća, kao svojevrsna protuteža mehanizaciji javlja se živo zanimanje za ručni rad i likovnu umjetnost izniklu u ruralnim sredinama. U novoosnovanim obrtnim školama *etnografski* predmeti s istaknutom estetskom komponentom folklornog ornamentalnog izraza služe kao pedagoški materijal, a u školama skupljeni se predmeti vremenom formiraju u prve zbirke i muzeje (Vojnović Traživuk 2016, 8). Osnutak Etnografskog muzeja Split 1910. godine epitom je tadašnjeg društveno-kulturnog konteksta. Njegov začetak, naime, nalazimo u *Graditeljskoj, zanatlijskoj i umjetničkoj školi* osnovanoj u Splitu 1907. godine u koju se za potrebe kurikuluma prikupljaju etnografski predmeti (primarno vezeni i tkani, a potom i rezbareni u drvu, snažnog estetskog i umjetničkog karaktera) koji će koju godinu kasnije postati jezgrom novoosnovanog Muzeja. Taj je proces bio olakšan i činjenicom da su obje spomenute splitske ustanove – ona obrazovna i ona baštinska – dijelile figuru prvog ravnatelja, a u slučaju Muzeja i utemeljitelja: Kamila Tončića (1878. – 1961.).

Osim austrougarske valorizacije udaljenih krajeva monarhije koji su, čini se, držali ključ za otkrivanje novih identiteta, i nacionalno ozračje išlo je u prilog jačanju interesa za ruralnim. To je ozračje ponajprije kreirao *otac hrvatske etnologije* Antun Radić (1868. – 1919.) istaknuvši ideju o supostojanju dviju kultura: građanske i seljačke. Vidjevši ih kao suprotstavljene, a smatrajući da onaj seljački sloj utemeljuje nacionalni identitet, jasno je izražavao stavove kako se nosioci otklonjene građanske kulture trebaju što više približiti seljacima. Sve su to okolnosti u kojima je djelovao Kamilo Tončić koji još davne 1913. godine ističe: „Naša pokrajina siromašna je modernom industrijom ali bogata originalnim kućnim obrtom, kao malo koja druga zemlja, koja nema tako zgodna geografskog položaja“ (Tončić 1913, 4).

Vrijeme u kojemu Tončić promišlja „narodnu umjetnost“ i potencijale njezine primjene, ali i muzealizacije, vrijeme je kada „jeftinija fabrična roba“ iz

„dućana“ odnosi prevagu nad predmetima „domaće umjetnosti“ koji posljedično nestaju. Posebno se osvrće na loše imitacije originalnih predmeta „koje su izgubile najveći čar svojih uzora: originalnost i osobitu harmoniju motiva i boja, a da se o posve lošu materijalu i ne govori“, a koje posrednici, vidjevši „da se stranci jagme za lijepe tvorevine naše kućne industrije“ prodaju „van zemlje za sve to veće svote“. Tončić je također svjestan da se „originalnih“ predmeta može pronaći diljem pokrajine, „osobito u zabitnijim mjestima“ (ibid.), stoga intenzivno djeluje na terenu i prikuplja etnografske predmete kojima pronalazi dvojaku svrhu. S jedne strane ih otkupljuje kako bi obogatio zbirku novoosnovanog Muzeja, dok s druge strane u njima vidi mogućnost eventualne revitalizacije tradicijskih zanata (Čulinović-Konstantinović 1990, 44). Učenice škole kojom ravna Tončić koriste originalne predmete za svladavanje tkanja, čipke i veza pri čemu su tehnike i motive primjenjivale na dijelove građanske odjeće, namještaja i predmeta za osobnu upotrebu. Dio tih predmeta je prodan, čime se potpomagalo održavanje Muzeja (ibid. 42).

Slika 8 i Slika 9

Počelica s atipičnom pozlaćenom kopčom s crvenim ulošcima. Izrađena je početkom 19. st. na livanjskom području. XV/2715

Kamilu Tončić bio je ravnatelj Muzeja od njegova osnutka 1910. godine do listopada 1944. godine. Za njegova su upravljanja, dakle, pribavljene gotovo sve *počelice* koje se čuvaju u muzejskom fundusu.¹³ To je vrijeme daleko prije usvajanja muzeoloških standarda obrade predmeta kakve danas poznajemo, pa ne iznenađuje što su zapisi iz prvih inventarnih knjiga oskudni, kao i to što je dokumentacija o radu, terenima, kao i samim predmetima neredovito i necjelovito bilježena. Ipak, pokušat ćemo doznati više pojedinosti o ovom važnom dijelu *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* koristeći muzejsku dokumentaciju kao i dostupnu literaturu u djelovanju Muzeja u prvoj polovici 20. stoljeća.

U radu Stjepana Roce iz 1928. godine, profesora Škole i jednog od prvih Tončićevih suradnika, razotkrivaju se konture pionirskih terenskih istraživanja ove ustanove. Radi se o odlasku u „pogranične krajeve Bosne“ pri samome kraju 1913. godine, na koje odlazi zajedno s Tončićem i profesorom Jakšićem (1928, 538) u svojstvu fotografa. Međutim, u Fototeci Etnografskog muzeja Split najranije fotografije koje pripisujemo prof. Jakšiću odnose se na terenski rad u Vrlici i vrličkoj okolici.¹⁴ Doznajemo da je trojac putovao vlakom do Sinja, zatim kočijom preko „dinarskog i ledenog Prologa“ u Livanjskom polju do samoga „Lijevna“. Kako navodi, „Tih dana sakupili smo više veoma lijepih predmeta za Muzej“ (*Ibid.*), a nama je posebno važno što su među tim predmetima po svoj prilici i najmanje 24 *počelice* koje se danas nalaze u *Zbirci tekstila iz Bosne i Hercegovine*.¹⁵

Iste godine kada se odvija terenski rad u Livnu i okolici, Kamilu Tončić navodi da je Muzej u posjedu „sublizu 5000 komada originalnih predmeta narodnoga umjetnog obrta iz sviju dalmatinskih krajeva“ (1913, 5). Uvidom u prvu muzejsku inventarnu knjigu, vidimo da je taj broj znatno povećan, vjerojatno namjerno s ciljem priskrbljivanja snažnije financijske potpore zbirci i podcrtavanja važnosti novoosnovanog Muzeja (Vojnović Traživuk 2009, 58). Bez obzira o kojem se iznosu uistinu radilo, neosporno je Tončićevo htijenje da kroz pribavljene predmete osnaži novoosnovanu ustanovu te da splitskoj i široj

---

¹³ Meštrović (2020, 20), istražujući izdavačku djelatnost Etnografskog muzeja Split od njegova osnutka do danas, pridajući posebnu pažnju na unutarne (organizacijska struktura i kultura te resursi) kao i vanjske čimbenike (političko-pravni, ekonomski, socijalni i tehnološko-znanstveni) muzejske djelatnosti, prepoznaje tri razvojna razdoblja Muzeja: prvo razdoblje (1910. – 1944.), drugo razdoblje (1945. – 1990.) i treće razdoblje (1991. naovamo). Prikupljanje *počelice* prema ovoj determinaciji najsnažnije je vezano za prvu etapu djelovanja Muzeja.

¹⁴ Izgledno je da se iza sintagme prof. Jakšić krije ime slikara Nikole Jakšića (1875. – ?) koji je bio strukovnim učiteljem likovnih vještina u Obrtnoj školi, a nakratko i njezinim ravnateljem. U literaturi o njemu često nalazimo podatak J. Jakčić, što se možda odnosi na njegovo drugo krsno ime – Josip (vidi: Ivanišević 2005).

¹⁵ U istom su navratu pribavljene i četiri pregače te dvije košulje koje se danas nalaze u *Zbirci tekstila iz Bosne i Hercegovine*.

javnosti ukaže na njezin značaj i potencijale. U razdoblju nakon Prvoga svjetskog rata prikupljaju se predmeti iz svih južnoslavenskih područja (Braica 2000, 17). Isprva se *počelice* pribavljaju sporadično, da bi veći broj ovih ženskih pokrivala za glavu dospio u Muzej 1930. godine, njih 16. Premda ovim predmetima ne možemo utvrditi način i kontekst pribavljanja, ova nas godina povezuje s još jednom za Muzej važnom javnom ustanovom. Te godine, naime, u Splitu počinje djelovati *Banovinska poslovna centrala za unaprijeđenje kućne industrije*, podjednako usko vezana kako uz Tončića koji ju je osnovao, tako i uz Muzej. Banovinska poslovnica zamišljena je s idejom da se unaprijedi tradicijsko rukotvorstvo u organiziranu komercijalnu proizvodnju, koja bi, među ostalim, ekonomski osnažila nerazvijene manje sredine (Vojnović Traživuk 2016, 66). Figura Kamila Tončića ispreplela je Muzej, Školu i Banovinsku poslovnicu i njihovo djelovanje na način kakav danas možemo tek zamišljati.

Treba naglasiti da među predmetima izrađenima od strane učenica i onima prikupljenima u Tončićevo vrijeme na terenu nije uvijek moguće povući jasnu granicu (što je slučaj i s *počelicama* pa stoji otvorena mogućnost da su neke izrađene u okvirima Škole). S jedne strane to nam govori o visokoj razini rukotvorskkih vještina koje su učenice usvojile, ali s druge razotkrivaju se manjkavosti rane muzejske dokumentacije. No, neosporno je da svi ti predmeti, novoizrađeni ili pak novopribavljeni, čine izuzetno vrijedan dio fundusa današnjeg Etnografskog muzeja Split.

Podaci o *počelicama* koje su potvrđeno najkasnije postale dijelom muzejskog fundusa odnose se na dvije kape iz sredine, odnosno prve polovice 19. stoljeća. Obje potječu s livanjskog područja, nesašivene su, a zajedničko im je i što su pribavljene u vrijeme kada je Aida Koludrović bila ravnateljicom Muzeja i čijim je marom Muzej prešao, kako sama napominje, „iz faze sabiranja u onu proučavanja etnografske građe“ (1955, 8–9). Tončić, s kojim je Koludrović radila devet godina, selektivno je inventirao prikupljeni materijal, vjerojatno nesiguran u izvore financiranja mlade kulturne ustanove. Podaci kojima raspolažemo, a koji govore o predmetima prikupljenima tijekom prva tri desetljeća djelovanja Muzeja, govore o njegovim nastojanjima da novoosnovani Muzej opstane, ali također svjedoče o nedostatku planskog razvoja i slabostima kulturnih politika (Vojnović Traživuk 2016, 51). Stoga Aida Koludrović obradu, evidenciju i popunjavanje muzejskih zbirki postavlja kao temeljni zadatak (Čulinović Konstantinović 1995, 120). Tako je prionula, gotovo desetljeće kasnije osnažena prvim školovanim stručnjacima: etnologinjama

Jelenom Štambuk i Leonildom Vidović, inventarizaciji neobrađenih predmeta i njihovoj konzervaciji. Zapošljavanjem školovanih etnologinja snažnije se mijenja i pristup terenskom radu, koji već odavno nije motiviran samo prikupljanjem predmeta, već i etnografskim istraživanjima. Također se sužava područje prikupljanja predmeta: s ranijeg južnoslavenskog opsega pažnja se usmjerava na središnju Dalmaciju. Jedan od razloga tomu leži u činjenici da u procesu izlaska na teren više nisu potrebni posrednici čiju su mrežu u bogatoj mjeri koristili i Tončić i Koludrović, već sada stručnjaci sami izlaze na teren i neposredno prikupljaju građu i vrše istraživanja (Ivančić i Jakšić 2009, 14).

U drugoj polovici 20. stoljeća, u skladu s dominantnim politikama Muzeja vezanima za prikupljanje predmeta kojima je fokus gotovo isključivo usmjeren na područje Dalmacije, *Zbirka tekstila iz Bosne i Hercegovine* nije se značajnije popunjavala. Tek je nekolicini tekstilnih predmeta iz fundusa, među njima i jednoj *počelici*, recentno ustanovljena bosansko-hercegovačka provenijencija pa su pridruženi dotičnoj Zbirci. Također, i muzeološkom koncepcijom sljedećeg stalnog postava Etnografskog muzeja Split kontekstualiziraju se predmeti primarno s područja Dalmacije i interpretiraju se nekadašnje i sadašnje odlike života ovdašnjeg stanovništva. Stoga predmeti iz *Zbirke tekstila iz Bosne i Hercegovine* nisu predviđeni kao eksponati u sklopu stalnog postava, već se njihova buduća javna prezentacija odnosi na eventualne povremene izložbe i publicirana djela.

Na kraju, s obzirom na to da je cjelovita *Zbirka tekstila iz Bosne i Hercegovine* relativno recentno stručno obrađena, da njezina povijest izlaganja i drugih oblika javnog prezentiranja nije raskošna, nada nam je da smo ovim tekstom donekle približili njezine konture, kontekst nastanka i popunjavanja, kao i jedan njezin kvantitativno i kvalitativno značajan dio – tradicijska ženska pokrivala za glavu s područja Livna i Kupresa, *počelice*.

Osim uvida u varijacije u smislu estetskih karakteristika i vještine ručnog rada, u određenom nas smislu *počelice* iz dvije zbirke Etnografskog muzeja Split podsjećaju i na supostojanje višestrukih povijesti stanovništva, kako po pitanju roda i etniciteta, tako i u klasnom kontekstu.

Literatura:

Braica, Silvio. 2000. *90 godina Etnografskog muzeja u Splitu: 1910–2000*. Split: Etnografski muzej Split.

Čulić, Zorislava. 1963. *Narodne nošnje u Bosne i Hercegovini*. Sarajevo: Zemaljski muzej u Sarajevu.

Čulinović–Konstantinović, Vesna. 1990. „Proučavanje narodne kulture i Etnografski muzej u Splitu – u povodu osamdesete obljetnice muzeja“. *Kulturna baština* 20: 37–56.

Gušić, Marijana. 1955. *Tumač izložene građe*. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb.

Gušić, Marijana. 1975. *Starinsko žensko oglavlje u hrvatskoj narodnoj nošnji*. Zagreb: Spektar.

Ivančić, Sanja i Ida Jakšić. 2009. *Život na sjeveru Dalmacije: tekstilna građa sjeverne Dalmacije iz fundusa Etnografskog muzeja Split*. Split: Etnografski muzej Split.

Ivanišević, Milan. 2005. „Splitske godine slikara Nikole Jakšića“. *Kulturna baština* 32: 481–495.

Meštrović, Iva. 2020. *Izdavačka djelatnost Etnografskog muzeja Split kroz 110 godina djelovanja*. Split: Etnografski muzej Split.

Roca, Stjepan. 1928. „Narodni muzej u Splitu“. *Almanah Jadranska straža za 1928./29. godinu*: 531–543.

Tončić, Kamilo. 1913. „Pokrajinski muzej za narodni obrt i umjetnost u Spljetu“. *Koledar Pokrajinskog muzeja za narodni obrt i umjetnost u Splitu*, 3–5.

Vojnović Traživuk, Branka. 2016. *Narodna umjetnost kao građanska vrijednost. Uloga likovnog folkloru u građanskoj kulturi Dalmacije u prvoj polovici 20. stoljeća*. Split: Etnografski muzej Split.

Vrdoljak, Jela. 2008. „Tragom jednoga oglavlja“. *Hercegovina: časopis za kulturno i istorijsko nasljeđe* 22: 183-196.

Vujnović, Renata. 1988. *Srma u vezovima Bosne i Hercegovine*. Split: Etnografski muzej u Splitu.

Zorić, Vesna. 2019. „Pokrivala za glavu iz zbirki Etnografskog muzeja u Zagrebu“. U *Kapa dolje! Priča o (ne)pokrivanju glave*. Mareta Kurtin, ur. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb, 66-181.

Arhivska građa:

Fototeka Etnografskog muzeja Split: Branko Bralić (*počelice*) i Dragutin Karlo Stühler

Koludrović, Aida. 1955. Podaci o Etnografskome muzeju u Splitu (br. 84/55)

Muzejska dokumentacija Etnografskog muzeja Split – inventarne knjige i računalna baza podataka za inventarizaciju zbirki M++ te zapisi Svetlane Bajić (bez arhivske oznake)

Summary

Počelice – bridal caps from the collection of the Ethnographic Museum Split

The fund of the Ethnographic Museum Split holds numerous women's head coverings from localities within and beyond the current territory of the Republic of Croatia. This work focuses on *počelice*, traditional headwear from the areas of Livno and Kupres, preserved in the *Collection of Textile from Bosnia and Herzegovina*. As exceptional examples of women's craftsmanship, these pieces predominantly entered the Museum during the first four decades of its operation (1912–1947) and will thus be interpreted in the context of its collecting policies at the time.

Keywords: Ethnographic Museum Split, Livno, Kupres, collecting activities, *počelice*, traditional headwear, *Collection of Textile from Bosnia and Herzegovina*